

ΕΝΑΣ ΜΕΓΑΛΟΣ ΑΡΤΗΝΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΓΕΩΡΓΑΝΟΣ Η ΓΕΡΓΑΝΟΣ

ΙΕΡΕΥΣ - ΙΕΡΟΚΗΡΥΞ - ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

Κατά την περίοδο 1618-1648 εις αδυσώπητον τριακονταετή πόλεμον είχαν εμπλακεί οι Καθολικοί και οι Προτεστάντες, Θεολόγοι, των Ευρωπαϊκών χωρών, όπου η κάθε μια από τις παρατάξεις αυτές προσπαθούσε να παρασύρει με το μέρος της και την ορθόδοξον εκκλησίαν της Ανατολής μέσω φωτισμένων κληρικών της. Στην Άρταν ήκμαζε την εποχήν εκείνην, ο ιερεύς Ζαχαρίας Γεωργάνος ή Γεργάνος, γεννημένος στην ίδια πόλιν κατά την διάρκεια του δευτέρου ημίσεως του 16ου αιών. όπως κατά προσέγγιση πληροφορούμεθα από τα βιβλία του, αφού η ακριβής ημερομηνία εξ ουδεμιάς άλλης πηγής προκύπτει. Νέος κληρικός και δραστήριος, δια των κηρυγμάτων του εστηλίτευε την εξ απολυθείσαν υπό της Καθολικής Εκκλησίας προπαγάνδαν, απειλούσαν να υποδουλώσει την Ορθόδοξον Ανατολικήν εκκλησίαν. Και πολλοί άλλοι ορθόδοξοι κληρικοί αντέδρασαν εις την προσπάθειαν αυτήν της Ρώμης, ευρεθέντες ούτω σύμμαχοι εις τον πόλεμον που ήνοιξεν η Προτεσταντική Εκκλησία.

Η θέσις αυτή του Ζαχαρία Γεωργάνου φιλική προς την φιλοπροτεσταντικήν μερίδα της ορθόδοξου εκκλησίας και εχθρική του Παπισμού σύντομα έγινε γνωστή και εις τους θεολογικούς κύκλους της Ευρώπης. Εκ του λόγου αυτού, κατά το 1619 προσεκήληθη ο Γεωργάνος εις την Βιττεμβέργην υπό του Ηγεμόνος της Σαξωνίας Ιωάννου - Γεργίου ίνα σπουδάσῃ δαπάναις του εις την εκεί Προτεσταντικήν Ακαδημίαν, θέλοντος ούτω να ενισχύσει δια ικανών στελεχών το μέτωπον των Λουθηρανών της Ευρώπης. Και οι κληρικοί της Ανατολικής Εκκλησίας παρουσίαζον ιδιαίτερον ενδιαφέρον δι' αυτόν. Εις την φημισμένην Ακαδημίαν της Βιττεμβέργης εσοπίσασε επί δυο ολόκληρα χρόνια, ο Γεωργάνος, θεολογίαν και Ουμανισμόν. Πέραν αυτών εδιάβασε πολλά Προτεσταντικά βιβλία και άλλα θεολογικά έργα τα οποία εστρέφοντο ευθέως κατά του Παπισμού. Το 1622 εδημοσιεύθη εις την Βιττεμβέργην, εκτυπωθείσα εις το Προτεσταντικόν Τυπογραφείον, «Η Καινή Διαθήκη του Ιησού Χριστού, επιμελεία του Ζαχαρία Γεργάνου ευγενούς εκ πόλεως Άρτης». Η Καινή Διαθήκη δεν ήτο έργον ιδίον του, αλλά των διδασκάλων της Ακαδημίας, εχρησιμοποιήθη δε το όνομα εντελώς τυπικά, για να επιτύχουν οι προτεστάντες να το κυκλοφορήσουν εις τον Ελληνικόν και γενικαίον τον ορθόδοξον Ανατολικόν χώρον.

Μοναδικόν αντίτυπον του βιβλίου αυτού ευρίσκειται εις την βιβλιοθήκην του βρετανικού μουσείου, πιθανόν δε και εις την ανεξερεύνητον βιβλιοθήκην του Βατικανού. Κατά το ίδιον έτος τυπωθείσα εις το ίδιον προτεσταντικόν τυπογραφείον της Βιττεμβέργης εκκυκλοφόρησε έργον αποκλειστικά ιδίον του η «Χριστιανική Κατήχησις εις δόξαν του Φιλανθρώπου Θεού» υπό Ζαχαρία Γεργάνου ευγενούς εκ της υπερφήμου Άρτης. Η Χριστιανική Κατήχησις, εγράφει υπό του Γεωργάνου κατά την διάρκειαν διαμονής του εις την Γερμανίαν εκκυκλοφόρησε δε όταν αυτός ανεχώρησε επιστρέφων εις Άρταν. Το βιβλίον του έχει χαθεί οριστικώς και ουδέν αντίτυπον διεσώθη. Υπήρξε εις αυτό δριμύς κατήγορος της Παπικής εκκλησίας γεγονός το οποίον ηνάγκασε Θεολόγους

της να αντιδράσουν και να κυκλοφορήσουν βιβλία κατά της «Χριστιανικής Κατήχσεως», από τα οποία πληροφορείται κανείς του περιεχομένου της. Σημαντικότερος πολέμιος της «Κατήχσεως» ήτο ο Ματθαίος - Ιωάννης Καρυόφυλλος ρωμαιοκαθολικός εκ Κρήτης, Αρχιεπίσκοπος Ικονίου ο οποίος εδημοσίευσε το 1631 εν Ρώμη το βιβλίον του: «Έλεγχος της ψευδοχριστιανικής Κατήχσεως Ζαχαρίου του Γεργάνου». Εις το βιβλίον αυτό ο Καρυόφυλλος αναφέρει τας απόψεις της «Κατήχσεως» τας οποίας, υβρίζων τον Γεωργάνον, προσπαθεί να ανατρέψει. Αποτελείται δε τούτο από 550 σελίδας 4ου σχήματος) και από αυτό πληροφορούμεθα ότι η «Κατήχησις» αποτελείται από 272 σελίδες (8ου σχήματος), διηρημένη εις δέκα κεφάλαια έκαστον των οποίων εξετάζει διάφορα θεολογικά και ηθικά θέματα. Ο Καρυόφυλλος κατηγορεί τον Γεωργάνον ότι απεμακρύνθη από την Ανατολικήν εκκλησίαν για να παρασυρθεί και υποστηρίξει τας απόψεις και δοξασίας των Προτεσταντών. Υποστηρίζει ότι τας Θείας Γραφάς μόνον ο Πάπας ως ανώτατος επί της γης ερμηνευτής έχει δικαίωμα να ερμηνεύει αρνούμενος το δικαίωμα τούτο εις άλλους. Είναι λέγει, ο Πάπας, διάδοχος του Πέτρου, επίτροπος του Χριστού, κεφαλή, θεμέλιον, και ποιμήν της εκκλησίας μόνος αλάθητος ερμηνευτής των Γραφών. Αντικρούων κατά κεφάλαιον την «Κατήχησιν» εξετάζει, κατά τας απόψεις πάντοτε της Καθολικής Εκκλησίας το πρόβλημα της Θείας Ευχαριστίας, το πρόβλημα της ιερωσύνης, του Καθαρτηρίου (και των μνημοσύνων), της Εκκλησίας, της σωτηρίας κ.λ.π., και επικαλείται για την ορθότητα των σκέψεων του αποσπάσματα ελλήνων πατέρων ιδίως του Ιωάννου του Χρυσόστομου. Έτσι πληροφορούμεθα το περιεχόμενον της «Κατήχσεως», από τας αντικρούσεις που κάνει ο Καρυόφυλλος εις τας 550 σελίδας του βιβλίου του. Και ύστερα από όλα αυτά ο Καρυόφυλλος επιλέγει: η πιο μεγάλη συμφορά για την Ανατολικήν εκκλησίαν δεν είναι ο τουρκικός ζυγός αλλά ο χωρισμός από την Ρωμαιοκήν εκκλησίαν της οποίας ο Πάπας διάδοχος του Πέτρου είναι ο μόνος αλάθητος ερμηνευτής των γραφών και εκπρόσωπος της θρησκείας του Χριστού επί της γης. Και περαιτέρω: «Μετά ταις άλλαις αίρεσεσ και τα ζιζάνια του διαβόλου εξεφάνθρωσαν και ταύτα τα ψυχοφθόρα και ανανθώδη φυτά (Προτεστάντες) με τα οποία πάσχει ο αντίδικος να καταπνίξει την Ευαγγελικήν αποράν και δια μέσου του Γεωργάνου να τα μεταφύττωει εις την Ανατολικήν εκκλησίαν. Τέτοιες αθεότιτες έμαθε να ερεύγεται ο ανόσιος από την σκορπιώδη Ακαδημίαν του Λουθηρου ή έμαθε ο ακανόνιστος εις το σπαιδευτήριον των Λουθηρανών. Τους Λατίνους κράζει τούτος ο κακόγλωσσος αιρετικοσχισηματοπαπολάτρης. Και έγινε ζόφνον ποιητής λέξων διθυραμβοδιδάσκαλος, άνθρωπος όπου και εις το ιδιωτικόν μίλημα των Ρωμίων πλέα βομβαρδισμούς έχει παρά γνώμασ και άξιος δια το διπλούν φαρμάκι να λέγεται σχισμαθαιρετικολουθερολάτρης. Ο Ζαχαρίας Γεωργάνος είναι αμασθέστατος κατηχητής και αγράμματος κατηχητής Θεόργιστος κ.λ.π.».

Κατά τους χρόνους της τουρκικής δουλείας

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Φ. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

πολλοί Έλληνες ορθόδοξοι κληρικοί επιδόθησαν εις την ερμηνείαν της «Αποκαλύψεως» του Ιωάννου και να προσαρμόσουν το κείμενον της εις τας ελπίδας και τας προσδοκίας με τας οποίας ετρέφετο η υποδουλωμένη φυλή μας. Ένας από αυτούς, ήτο και το φωτισμένο πνεύμα της Άρτης ο Ζαχαρίας Γεωργάνος. Την απόφασιν ερμηνείας της Αποκαλύψεως, έλαβεν ο Γεωργάνος όταν ήτο εις την Βιττεμβέργην. Εκεί εδιάβασε διαφόρους άλλας ερμηνείας γραμμένας εις τα Λατινικά και εκεί συνεκέντρωσε από αυτάσ σχετικόν υλικόν. Την έγγραψε δε όταν επέστρεψε κατά το 1621 στην Άρταν. Βασίζεται δε η «Ερμηνεία της Αποκαλύψεως» και στην «Ερμηνείαν» του Μαξίμου του Πελοποννησίου που εγγράφη γύρω στο 1615 εις τα Ιωάννινα όπου εκείνος υπηρέτει ως ιεροκήρυκας. Ταύτην παρακολουθεί ο Γεωργάνος κατά πόδας χωρίς να αντιγράφει το κείμενον της, διαμορφώνων θέσεις αυτό κατά εξωτερικά και εσωτερικά στοιχεία με δεξιοτεχνίαν. Επιστρέφων εις Άρταν ο Γεωργάνος επέρασε από την Κωνσταντινούπολην για να γνωρίσει και προσωπικώς τον Πατριάρχην Κύριλλον Λούκαρην. Είναι και οι δυο αγνωστοί που θέλουν να εμψυχώνουν τους υποδούλους χριστιανούς δια λόγων και έργων και προσπαθούν να θωρακίσουν την Ανατολικήν ορθόδοξον εκκλησίαν όπως ανθέξει εις την προπαγάνδαν του Παπισμού. Η ερμηνεία του Γεωργάνου εγράφει εις δυο γλώσσας εις την μίαν σελίδα εις την Λατινικήν και εις την έναντι, των Ελληνικών. Προσπαθεί εις τας σελίδας της, ο Γεωργάνος, να εννοήσουν οι απλοϊκοί άνθρωποι ποιο είναι το Κόκκινο θηρίον, κατ' αυτόν ο Παπισμός, ποια είναι η Πόρνη, ποια η Βαβυλώνα, κατ' αυτόν η Ρώμη και ποια η αλυσοδεμένη εις τον Σατανά μεγάλη πολιτεία. Ο σκοπός του δια της «Ερμηνείας» είναι να γεμίσει με ελπίδας τους υποδούλους, χριστιανούς δια την ανάστασιν του γένους. Εσπώνιζαν οι λόγοι τον επόχην αυτήν και το έργον του Γεωργάνου ήρχετο να χύσει κάποιο φως εις το σκοτάδι του καιρού. Το κείμενον εις την ελληνικήν γλώσσαν εγράφει εις την δημοτικήν. Ο καθηγητής Γερμανικού πανεπιστημίου της Στουτγάρδης Αστέρης Αργυρίου γράφει δια την «Ερμηνείαν» του Γεωργάνου. «Εκφράζει τον πόνον, την πίστην και τις δοξασίες του ορθοδόξου Ελληνικού λαού. Από την άποψιν αυτήν η αξία της είναι ανυπολόγιστη. Γίνεται Εθνικόν Μνημείον γραμμένο με πόνον και ελπίδα σε μια εποχή πόνων και ελπίδων για έναν λαό που πονούσε και έλιπιζε».

(ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ)

ΕΝΑΣ ΜΕΓΑΛΟΣ ΑΡΤΗΝΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ
ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΓΕΩΡΓΑΝΟΣ Ή ΓΕΡΓΑΝΟΣ
 ΙΕΡΕΥΣ-ΙΕΡΟΚΗΡΥΞ-ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

(Συνέχεια απ' το προηγούμενο)

Είς την Άρταν όπου επέστρεψε η ζωή του ήτο συνέχεια μοναστική και το έργο του στρέφεται εις τας σχέσεις Θεού και ανθρώπων και σκοπός του να δώση ζωήν εις τας ελπίδας των Ελλήνων Χριστιανών που ζούσαν υπό τυραννικήν δουλείαν. Η μόρφωσίς του είναι μεγάλη, αι θεολογικά του δε γνώσεις ανώτεραι της κοινής στάθμης θεολογικής παιδείας ξεπερνούν τα περιορισμένα όρια της πατρίδος του και συμπορεύονται με τας διδασκαλίας μεγαλύτερων θεολόγων της Δύσεως. Μαζί με το λειτούργημα του ιερέως στην Άρταν επιβαρύνεται και με τα καθήκοντα ιεροκήρυκος της ορθοδοξίας.

Το έργο της «Ερμηνείας της Αποκαλύψεως», ύστερα και από τας τελευταίας διορθώσεις ετελείωσε την 20η Αυγούστου 1626, έχει δε τον εξής τίτλον:

«Εξηγήσις εις την του Ιωάννου του Θεολόγου αποκάλυψιν, εγράφη εις την δόξαν του Θεού και σωτηρίας των ορθοδόξων Ρωμαίων υπό Ζαχαρίου ιερομονάχου του Γεργάνου του της Αγίας Θεολογίας διδασκάλου εκ της πόλεως Άρτης. 1626 Αυγούστου 20».

Και τώρα σκέπτεται να εκτυπωθή και να κυκλοφορήσει γιατί αυτός ήτο ο σκοπός του. Την εποχήν αυτήν ευρίσκειτο εις το Λονδίον, ο Επτανήσιος Νικόδημος Μεταξάς όστις είχε εγκαταστήσει ιδιόν του τυπογραφείον και εξετύπωνε χρήσιμα βιβλία για τον Ελληνικόν λαόν. Είς αυτόν αποφασίζει και αποστέλλει το χειρόγραφον της «Ερμηνείας» του. Εν τω μεταξύ όμως ο επανελθών, μετά την απομάκρυνσίν του εις τον θρόνον της Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχης, Κύριλλος Λούκαρης εξ Ηρακλείου Κρήτης, την 2αν Οκτωβρίου 1623 καλεί τον Μεταξάν διά την ίδρυσιν εις την Πόλιν Τυπογραφείου των Πατριαρχείων, και τον Ιούνιον 1627 ο Μεταξάς υπακούων εις την πρόσκλησιν φθάνει εις την Κωνσταντινούπολιν. Έτσι όταν έφθασεν εις το Λονδίον το χειρόγραφον της «Κατηχήσεως» ο Μεταξάς ευρίσκειτο εις την Κωνσταντινούπολιν και τούτο άγνωστον πώς για πολλά χρόνια ευρίσκετο εις χείρας του Αρχιεπισκόπου της Κανταβρυγίας Γουλιέλμου Καγκελαρίου του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης. Σήμερον το μοναδικόν αυτό χειρόγραφον ευρίσκειται εις το κώδικα Landanus Graicius 77 της Εν Οξωνίω βιβλιοθήκης της Οξφόρδης. Μαζί με το χειρόγραφον της Αποκαλύψεως υπάρχουν και τρεις επιστολές γραμμένες από τον ίδιον Γεωργάνον εις τας οποίας εξηγεί τους λόγους που υπήρξαν αφορμή να γράψη την «Αποκάλυψιν του Ιωάννου». Η μια απευθύνεται προς την εκκλησίαν. «Έγραψα, λέει, Αγία του Χριστού εκκλησία, βραχύναι και εύκολον, εξηγήσιν εις την του μακαρίου Ιωάννου Αποκάλυψιν εις την οποίαν, τι αι επτά εκκλησίαι, τι το κόκκινον θηρίον, τι η λύσις και το δέσιμον του Σατανά, τι η πόλις η μεγάλη και τα θεμέλια αυτής, τι ο Γωγ και ο Μαζών σημαίνουν, βραχέως και απλά τοις λαϊκοίς τα εφάνερα».

Η δεύτερα επιστολή απευθύνεται εις τον αναγνώστην όπου γράφει: «Χαίρε αγαπητέ Αναγνώστη! η αγάπη όπου έχω προς την του Θεού Εκκλησίαν με ηνάγκασαν να εξηγήσω την του

μακαρίου Ιωάννου Αποκάλυψιν διά να λάβουν οι λαϊκοί καρπόν τινα παρ' αυτής κλπ».

Όταν ο Γεωργάνος επέστρεψε εις την Άρταν ο Μητροπολίτης αυτής Γαβριήλ εκτιμών την ικανότητα, το ήθος του και την ευσεβειάν του, του απένειμε το σφρίκιον (αξίωμα) του Πρωτεκδίκου, παραχωρήσας εις αυτόν πολλές αρμοδιότητας εκ της δικαιοδοσίας του Μητροπολίτου. Και ο Γεωργάνος εις την τρίτην αφιερωτικήν επιστολήν που ευρίσκειται μαζί με το χειρόγραφον της «Ερμηνείας» του, αφιερώνει το έργο του εις τον πνευματικόν αυτόν Πατέρα, Γαβριήλ ως τον αποκαλεί και εις τους άλλους Τιτουλάριους της Μητροπόλεως Άρτης με τους οποίους συνεργάζετο.

«Τω Πανιερωτάτω και Πρακτικotáτω Μητροπολίτη της Αγίας Μητροπόλεως Ναυπάκτου και Άρτης Επιτρόπου Πατριαρχικώ αξιωτάτω κυρίω κυρίω Γαβριήλ και εμού κατά πνεύμα πατρί φιλανθρωποτάτου. Και αγίω λογοθέτη Λεονδίτη και αδελφώ αυτου Νικηφόρω σκευφύλακι και Μανώλη Ράπη και Μανώλη Λεονδίτη, Λεονδάρη Στατώ των εκκλησιάρχη, Αντωνίω Κοθώνη τω Επιτρόπω, Δημητρίω τω Στατώ και Πρωτοψάλτη τον εν Χριστώ ασπασμόν».

Εξηγεί εις αυτούς τον σκοπόν της «ερμηνείας» και υπογράφεται «Ζαχαρίας Ιερομονάχος και Πρωτεκδικής Άρτης».

Την 20η Αυγούστου 1622, που πρέπει να έχη εις τελικήν της φάσιν η «Ερμηνεία» γράφει και τον οριστικόν της τίτλον.

«Εξηγήσις εις την του Ιωάννου του υψηλότατου Θεολόγου Αποκάλυψιν εγράφη εις την δόξαν του Θεού και σωτηρίαν των ορθοδόξων Ρωμαίων υπό Ζαχαρίου Ιερομονάχου του Γεργάνου του της Θεολογίας διδασκάλου εκ πόλεως Άρτης».

Μετά τον θάνατον του Γαβριήλ επισυμβάνα τον Φεβρουάριον 1632, ο Ζαχαρίας Γεωργάνος εξελέγη διά μικρόν διάστημα Μητροπολίτης Άρτης, αφού όπως είναι γνωστόν την 8η Ιουνίου 1633 εκλέγεται Μητροπολίτης Άρτης ο Διδυμοτείχου Λαυρέντιος. Η πληροφορία αυτή βασίζεται εις τα εξής: Κατά την περίοδον 1665 και 1690 έγκριτοι θεολόγοι της Καθολικής και Προτεσταντικής Εκκλησίας της Ευρώπης με συμμάχους οι τελευταίοι τους καθηγητάς της Σορβώνης έφθασαν εις οξείαν διαμάχην εις το πρόβλημα της θείας Ευχαριστίας. Η κάθε μια από τις δυο παρατάξεις επικαλείτο κεφάλαια και γνώμας από τας διδασκαλίας Ελλήνων Θεολόγων που ενίσχυσαν τας απόψεις των. Ειδικώτερα οι Προτεστάντες επικαλούντο την «Κατήχησιν» του Ζαχαρία Γεωργάνου τον οποίον εις τα κείμενά των έφερον ως Επίσκοπον Άρτης.

Οι Καθολικοί εξάλλου θέλοντες να μειώσουν την αξίαν του συγγραφέως της «Κατηχήσεως» ηρνούντο την ιδιότητα αυτών του Γεωργάνου ισχυριζόμενοι ότι οι Προτεστάντες σκοπίμως τον ονομάζουν Μητροπολίτην για να προσδώσουν μεγαλύτερον κύρος εις τον συγγραφέα της «Κατηχήσεως». Ήτο και πολύ μικρόν το διάστημα που έμεινε ο Ζαχαρίας εις τον θρόνον της Άρτης και έτσι από τινας εδημιουργήθη ένα αόριστον ερωτηματικόν.

Είς το «Δοκίμιον περί Άρτης» έκδοσις 1884 ο τότε Μητροπολίτης Άρτης Σεραφείμ Ξενο-

ΔΗΜ. Φ. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

πουλος επιβεβαιώνει την πληροφορίαν των Προτεσταντών ότι ο Γεωργάνος εχρημάτισε Μητροπολίτης και εξηγεί τι συνέβη με τον Γεωργάνον. Γράφει ο Ξενοπούλος: «Τούτου εν έτος Αρχιερατεύσαντος και αποβληθέντος διάδοχος γενέτο ο Μητροπολίτης Διδυμοτείχου, που ήτο ο Λαυρέντιος. Λέγει ο Ξενοπούλος ότι ο Γεωργάνος απεβλήθη του θρόνου διά να ακολουθήση η ανάδειξις εις αυτόν του Λαυρεντίου.

Δεν ήτο σπάνιον το φαινόμενον η απομάκρυνσις ενός Μητροπολίτου από τον θρόνον όταν αυτός υπέκυπτε εις την δυσμένειαν της Τουρκικής Πύλης διά την εθνικήν του δράσιν. Και ο Γεωργάνος είχε εθνικήν δράσιν, επί πλέον δε και την εχθρότητα της Παπικής Εκκλησίας και το μίσος των Καθολικών και της προπαγάνδας των. Μήπως διά τους ίδιους λόγους ο ομόφρων και φίλος του Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης δεν απεμακρύνθη τέσσαρες φορές από τον θρόνον του;.

Οι Καθολικοί κατηγορούσαν τον Γεωργάνον ως συνεργάτην των Λουθεροκαλβινιστών, ενώ αυτός ξεκαθαρίζει το θέμα τούτο εις τα έργα και τας διδασκαλίας του, ότι δεν ήτο Προτεστάντης ούτε σύμμαχος της αιρέσεως αυτής. Ήτο απλώς ένας σθεναρός πολέμιος του Παπισμού του οποίου η εξαπλωμένη και εις την Ανατολήν προπαγάνδα προσπαθούσε να υποδουλώση την Ανατολικήν Ορθόδοξον Εκκλησίαν.

Οι Καθολικοί Θεολόγοι έχυσαν πολλήν μέλανην διά να αντικρούσουν την «Κατήχησιν» του. Είχε μεγάλην απήχησιν εις την Δύσιν το «Κατηγώ τον Παπισμόν» εκ τα έργα του. Δεν ήτο ο απλούς Μητροπολίτης της Άρτης ξεχασμένος εις την ρουτίνα μιας μικράς Μητροπόλεως, αλλά ο φωτισμένος Θεολόγος της Δύσεως, ο οποίος ετάραξε με τας γνώμας και την διδασκαλίαν τας σκέψεις των Καθολικών Θεολόγων. Ήτο μια σημαίνουσα προσωπικότης της εκκλησίας και του έθνους μας και γι' αυτό απεμακρύνθη σύντομα από τον Μητροπολιτικόν θρόνον της πατρίδος του.

